

GÜLSÜM HÜSEYNOVA*

AZƏRBAYCAN TATLARININ DİLİNDƏ MÜƏYYƏNLİK/QEYRİ-MÜƏYYƏNLİK FUNKSIONAL-SEMANTİK SAHƏSİ HAQQINDA

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan ərazisində yayılmış İran dillərindən biri olan tat dilinin müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik funksional semantik sahəsini təşkil edən konstituentlərin aşkara çıxarılması məsələsinə həsr olunmuşdur. Müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik kateqoriyası semantik kateqoriya İran dillərinin bir qisminə yer alır. Müəyyənlik/qeyri-müəyyənliyin ifadə vasitələri bütün dillərdə mövcuddur. Bununla belə, müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik funksional-semantik sahəsinin nüvəsini təşkil edən artikl əksər dillərdə işlənmir. Belə dillərdə müəyyənliyin və qeyri-müəyyənliyin başqa ifadə vasitələri işlədilir. Tədqiqat göstərir ki, tat dilində müəyyənliyin və qeyri müəyyənliyin ifadə olunması üçün tat dilində xüsusi adlardan, şəxs əvəzliliklərindən, işarə əvəzliliklərindən, “bir” sayından, qoşmalardan və başqa vasitələrdən istifadə olunur.

Açar sözlər: *sahə, funksional-semantik sahə, müəyyənlik, qeyri-müəyyənlik, kateqoriya.*

Son dövrlərdə dilin kateqoriyalar sisteminin funksional-semantik sahə prinsipi üzrə araşdırılmasına diqqət artmışdır. Bunun əsas səbəbi kateqoriyaya funksional-semantik planda yanaşma zamanı müvafiq kateqoriyanı ifadə edən bütün dil vasitələri toplusunu və onların sahə daxilində yerləşmə xüsusiyyətlərini aşkara çıxarmaqla bağlıdır. Sahə - dil vahidlərinin (əsasən leksik vahidlərin) məzmun, məna, bəzən formal göstəricilərinin ümumiliyi əsasında qurulmuş toplusu olub, onların anlayış, predmet və ya funksional oxşarlığını əks etdirir. İlk dəfə *sahə* anlayışını müəyyənləşdirmə cəhdi Y.Tririn tədqiqatında yer almışdır. G.İpsen bu məsələni daha geniş aspektdə öyrənməyə çalışmışdır. Sahə nəzəriyyəsi haqqında Azərbaycan dilçiliyində ilk dəfə Q.Cəfərov məlumat vermiş, sonralar S.Abdullayev sahə metodunun mahiyyətini, sahənin struktur təşkilini, habelə funksional-semantik sahənin şaquli və üfüqi strukturlarını geniş planda şərh etmiş, funksional-semantik inkarlıq sahəsi üzrə tədqiqat aparmışdır [Cəfərov: 1984; Abdullayev: 1998].

Azərbaycan dilçiliyində funksional-semantik sahə nəzəriyyəsi ilə bağlı konkret sahə üzrə iki dilin materialı əsasında müfəssəl monoqrafik tədqiqat İ.Tahirova məxsusdur. O, Azərbaycan və ingilis dillərində funksional-semantik temporallıq sahəsini araşdırmışdır [Tahirov: 2007].

Müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik – funksional-semantik kateqoriyalardan biridir. Bu kateqoriya dilin müxtəlif səviyyə vahidləri ilə ifadə olunur. Bir sıra dillərdə müəyyənlik kateqoriyasının əsas göstəricisi rolunu artikl yerinə yetirir. Artikllə yanaşı, müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik kateqoriyası morfoloji, sintaktik və semantik vasitələrlə də ifadə olunur. Deytik elementlər, “bir” sayı kateqoriyanın funksional-semantik sahəsində xüsusi yer tutur. A.Kərimov monoqrafiyasında müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik kateqoriyasının fars dilçiliyinin öyrənilməyən məsələlərindən biri olduğunu qeyd etmiş, fars dilində müəyyənliyin ifadə vasitələrinə aid dəyərli tədqiqat aparmışdır. Onun monoqrafiyasında müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik kateqoriyasının ifadə vasitələri haqqında müxtəlif tədqiqatçıların işləri barədə müfəssəl mə-

* AMEA Nəsimi ad. Dilçilik İnstitutu, Sosiolinqvistika və psixolinqvistika şöbəsi, filologiya elmləri doktoru, dosent.

lumat verilmiş, bu dildə müəyyənliyin leksik və qrammatik üsulla ifadə olunması ətraflı şəkildə araşdırılmışdır [Kərimov: 2005, s.3]. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, İran dillərində müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik kateqoriyasına aid bir sıra başqa tədqiqatlar da aparılmışdır [Kərimov: 2005; Олимов: 2019; Гадилия].

Tatlar irandilli xalq olub Xəzəryanı ərazilərdə – İranda, Azərbaycanın şimal-şərq rayonlarında, Abşeron yarımadasında, Dağıstanın cənub-şərqində, Dərbənd və Mahaçqala şəhərlərində məskunlaşmışlar. Azərbaycan ərazisində tatlar, əsasən, respublikanın İsmayilli, Xızı, Şamaxı, Quba, Dəvəçi və Abşeron ərazilərində daha kompakt şəkildə yaşayırlar.

«Azərbaycanın ərazisində mövcud olmuş tat ləhcələri pəhləvi və fars dillərinin şivələri idi. Tatlar erkən orta əsrlərdə cənubdan Azərbaycanın ərazisinə köçürülmüşlər. ...Bu tat dilini bəzən «Midiya dilinin» qalığı kimi qələmə verirlər, lakin bunların hamısı pəhləvi ləhcələri olmuşdur» [Гейбуллаев: 1991, s.73].

Azərbaycan ərazisində yayılmış tat dilinin bir sıra məsələləri tədqiq olunsada, bu dilin qrammatikası və kateqorial mənzərəsi yetərinə öyrənilməmişdir [Hüseynova: 2013; Sadiqova: 1973].

Artıqlı müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik kateqoriyasının funksional-semantik sahəsinin nüvəsini təşkil edən qrammatik elementdir. Bu element predmetlər sinfinə aid konkret predmetə sid olur və ya onların çoxluğunun göstəricisi kimi çıxış edir. Müəyyənlik bildirən artıqlı müəyyənliyin, qeyri-müəyyənlik bildirən artıqlı isə müvafiq olaraq qeyri-müəyyənliyin göstəricisidir. Qeyri-müəyyənlik artıqlı predmeti sinif daxilində göstərir və bu zaman həmin predmetlə bağlı heç bir dəqiqləşdirmə, yaxud konkretləşdirmə aparmır. Müəyyənlik artıqlı predmetlər sinfinin və ya qrupunun konkret bir üzvünü göstərir, diqqəti onun üzərində cəmləşdirir.

Müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik kateqoriyası feil sistemi, modallıq və inkarlıq, eləcə də hal kateqoriyası, həmçinin cümlənin semantik strukturu ilə sıx bağlı olur. Sadalananlar arasında sonuncusu İran dillərində artıqlı və artıqlı elementlərinin mühüm xassəsini təşkil edir. İran dillərində müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik kateqoriyası sonradan əmələ gəlmiş innovativ kateqoriya hesab olunur. Qədim İran dillərində flektiv çoxhallı sintetik sistem dağıldıqdan sonra orta fars mərhələsində bu kateqoriya meydana gəlmiş, dinamik inkişaf etmişdir və özünü ən çox fars dilində göstərir. İran dillərində müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik kateqoriyası qərbi İran dillərindən olan beluc, fars, gilan, tacik dillərində vardır.

Artıqlı müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik funksional-semantik sahəsinin nüvəsində dursada, bu qrammatik vasitə sonradan formalaşmışdır. Ondən əvvəl müxtəlif sistemli dillərdə müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik kateqoriyasının ayrı ifadə vasitələri olmuşdur. Bir sıra dillərdə qeyri-müəyyənlik bildirən artıqlı “bir” sayından əmələ gəlməsi qeyd olunur. Eyni zamanda bu say müxtəlif sistemli dillərdə qeyri-müəyyənliyin ifadə olunmasının əsas vasitələrindən biri olaraq qalır.

Müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik kateqoriyası semantikanın kateqoriyalarından biridir. Onun funksiyası adı aktuallaşdırmaq və ayırmaq, onun verilmiş nitq situasiyasında yeganə olduğunu, yaxud eynicinsli adlar çoxluğuna daxil olduğunu göstərməkdir. Birinci hal müəyyənliyə, ikinci hal isə qeyri-müəyyənliyə müvafiq gəlir. Müəyyənlik və qeyri-müəyyənliyin ifadə vasitələri bütün dillərdə vardır. Lakin bu ifadə vasitələrinin tipologiyası birbirindən fərqlənir. Fərqli dillərin daxili strukturundan və ifadə vasitələrinin funksional semantikasından asılıdır. Bir sıra dillərdə müəyyənlik və qeyri-müəyyənliyin xüsusi göstəriciləri

mövcuddür. İngilis dilində *the – a, an*, alman dilində *der –ein*, fransız dilində *le, la – un, une* artikkeləri bu cür xüsusi ifadə vasitələrindəndir.

A.Kərimov fars dilində müəyyənlik anlayışının leksik ifadə vasitələrini üç qrupa ayırmışdır: 1) xüsusi adlar; 2) şəxs əvəzlilikləri; 3) işarə əvəzlilikləri [Kərimov: 2005, s.69]. Bu bölgü başqa dillərə, o cümlədən tat dilinə də aiddir. Xüsusi adlar antroponim, toponim, hidronim, kosmonim və s. ola bilər.

Dildə yalnız antroponim deyil, antroponim kompleksindən istifadə olunur. Bu halda şəxs adı ilə yanaşı, bu şəxsin soyadı, ləqəbi, atasının adı da xatırlanır. Məsələn, “Malla Nasraddin dənşi, di ki, cəmaət nə bəstən veçə bigrarund” [Hüseynova: 2013, s.68]. Bu nümunədə “Malla Nasraddin” antroponim kompleksindən istifadə edilmişdir. Antroponim kompleksi müəyyənlik dərəcəsini artırır. “Malla Nasraddin dənşi, di ki, cəmaət nə bəstən veçə bigrarund” və “Nasraddin dənşi, di ki, cəmaət nə bəstən veçə bigrarund” cümlələrini müqayisə etsək, burada ikinci cümlədə müəyyənlik dərəcəsinin azaldığını görürük. İkinci cümlədə camaatın necə keçməyi bilməməsi haqqında fikrin hansı Nəsrəddinin deməsi qeyri-müəyyənlik yaradırsa, birinci cümlədə bu fikrin Molla Nəsrəddinə aid olması konkretidir. Onu da qeyd edək ki, müəyyənlik dərəcəsi ekstralingvistik amillərdən də asılıdır. Yuxarıdakı nümunədə Molla Nəsrəddin haqqında fon bilikləri öz rolunu oynayır. Azərbaycan, tat, türkmən, ümumiyyətlə, türk dillərinin daşıyıcıları “Molla Nəsrəddin” haqqında fon biliklərinə malikdir. Lakin yapon, çin, alman dilinin daşıyıcısında bu barədə fon bilikləri yoxdur. Belə olan halda antroponim kompleksindəki “molla” sözü yalnız İslam dinində din sahəsində müəyyən vəzifə daşıyan şəxs haqqında informasiya daşıyacaqdır.

Müəyyənlik anlayışının müxtəlif növdən olan onomastik vahidlərlə ifadəsini də oxşar qaydada nəzərdən keçirmək, təhlilə cəlb etmək olar. Burada həlledici xüsusiyyət xüsusi adların semantikasında müəyyənliyin mövcudluğudur. Tikintidə işləyən bütün Əhməd Əliyevləri çağırmaq, konkret, axtarılan Əhməd Əliyevin qeyri-müəyyənliyindən irəli gəlir. Deməli, xüsusi adların özləri də konkret nitq situasiyasından asılı olaraq qeyri-müəyyənliyə malik ola bilərlər.

Əvəzliliklər də müəyyənlik anlayışını ifadə etmək xüsusiyyətinə malikdir. Lakin bu, o demək deyil ki, şəxs əvəzlilikləri müəyyənlik semantikasını həmişə daşıyırlar. *O gəldi* cümləsi ilə başlayan hekayə konkret olaraq kimin gəlməsi haqqında oxucuya informasiya vermir. Burada müəyyənlik nəqlədən üçün səciyyəvidir. Müəllif kimin gəldiyini bilir, oxucu isə gələnin, üçüncü şəxsin təkinin kim olması haqqında heç bir məlumat malik olmur və birinci cümlədən də belə bir məlumat almır.

C.Sadıqova yazır: “Şəxs əvəzliliklərinin ifadə etdikləri şəxs məfhumları danışıq prosesində konkret və müəyyən olur. Şəxs əvəzlilikləri həm də ümumilik bildirir, onlar cəmiyyətdə mövcud olan bütün şəxsləri ifadə etmək xüsusiyyətinə malik olduqları üçün ümumi olurlar” [Sadıqova: 1973, s.8-9]. Müəllifin bu fikrindəki birinci müddəanın həmişə doğru olduğunu qəbul etmək olmaz. Ünsiyyət prosesi ikitərəfliliyə malikdir. Birinci tərəf danışan, ikinci tərəf isə dinləyəndir. Danışan üçün müəyyən və konkret olan dinləyən üçün qeyri-müəyyən məzmun daşıya bilər. Yuxarıda qeyd etdiyimiz “O gəldi” – cümləsində gələnin kimliyi danışan üçün müəyyənlik və konkretlik məzmunu daşıyır. Nitq situasiyasından asılı olaraq, dinləyənin də bu şəxs haqqında qabaqcadan məlumatlı olması mümkündür. Məsələn, iki şəxs konkret, məlum (Əhməd, Məmməd, Sahib və s.) üçüncü şəxsi gözləyirsə və bu zaman onlardan biri “O gəldi” deyirsə, dinləyən gözlədikləri üçüncü şəxsin gəldiyini düşünəcəkdir. Şəxs əvəzlilikləri danışıq prosesində şəxsin adını əvəz edir. Bu baxımdan söhbətin kimdən getməsi

əvvəlcədən müəyyən olduqda, bu müəyyən şəxsin adının əvəzinə işlənən şəxs əvəzliyi də müəyyənlik informasiyasına malik olacaqdır.

“Məlicümşüd bə qəri bətan:

- Mənə quşmə bə yə quşaz ama daraft bə ni köhül. Quşmə bə tin.

Qəri cəvab bədarən:

- Tü əcəb bədbəhisabə ədəmini. Tü xasti ki, quştü quşmə bə bəri. Əncaq mənə quşmə zürin dürmə. Türə quştürə avard. Diyə tü əzmən çü bəxastəni?” [Hacıyev: 1993, s.35].

Verilmiş dialoqda işlənən şəxs əvəzliliklərinin konkret olaraq kimi bildirməsi məlum və müəyyəndir. Nağıldan götürülmüş bu fraqmentin əvvəlki hissəsi ilə tanış olan oxucu belə kontekstdəki üçüncü şəxsi bildirən şəxs əvəzliyinin də kimə aid olmasını başa düşür. Deməli, bu cür kontekstlərdə şəxs əvəzlilikləri müəyyənlik xüsusiyyətinə malik olurlar.

İran dillərində, o cümlədən də tat dilində işarə əvəzlilikləri müəyyənlik anlayışının ifadə olunması funksiyasını yerinə yetirirlər. İşarə əvəzlilikləri bu dillərdə kontekstdən güclü asılılığa malik olur. İşarə əvəzliyi ilə ifadə olunan obyekt, bir qayda olaraq, əvvəlki kontekstlə və yaxud cümlə ilə təyin olunur. Mənsubiyyət və işarə əvəzlilikləri çox zaman müəyyən obyektə aid olub özlərində kəmiyyət və keyfiyyət müəyyənliyi semantikasını daşıyırlar. Bu xüsusiyyət özünü İran dillərindən olan tacik dilində də göstərir. Məsələn: “Рост ба хавлии ӯ мевавед, ин хатро бо нимча чой, ки онро дар хӯрчин андохтаам, ба ӯ медихед” [Олимов: 2019, с.65].

Tat dilində mətnlərin təhlili belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, obyektin müəyyənliyi/qeyri-müəyyənliyi kontekst, ekstralinqvistik situasiya və obyektiv gerçəkliklə təmin edilir. Müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik kateqoriyasının ifadə vasitələri (artikl, mənsubiyyət əvəzliyi, işarə əvəzliyi, say və s.) bu halda kontekstlə şərtlənən mənanı təsdiq etməyə xidmət göstərir. Tat dilində bu cəhət ötürülən məlumatın məqsədindən asılı olur. Müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik kateqoriyasının olduğu bəzi dillərdə, məsələn fransız dilində təsdiq məqsədi daşıyan ifadə vasitələrinin işlənməsi zəruri səciyyə daşıyır. İnkərar mənasının müəyyənliyinin inkarı məqsədilə inkar əvəzliliklərindən istifadə edilir.

Tat dilində birinci və ikinci şəxs əvəzliyi (man, tü) yüksək səviyyədə konkretləşdirmə məqsədi ilə işlənir, adresatı və ya adresantı bildirir. Məsələn:

“Mən hintə həvayi-həvayi gaf nə bəxastənüm. Mənə hər gafmə bə qiyətü hist” [Hacıyev: 1993, s.41].

“Padşa ə kəçəl ki, ürə aqasde kuk bağban bəşünaxtən bü xəbər bastarən:

-Əcə amare ni dəsmal betü?

Kəçəl bətan:

- Padşa saq bəşü, mən dəba bəxastəni yaralanmış bürüm, uncə tu dəsmal xıştəntürə bəsti bə yaraymə” [Hacıyev: 1993, s.34].

Birinci nümunədəki birinci şəxs əvəzliyi adresantı, ikinci nümunədə isə II şəxsin təkini bildirən əvəzlik adresatı bildirir. Üçüncü şəxsi bildirən əvəzlik anaforik funksiya daşdıqda, əvvəlki kontekstlə fərqləndirilmiş konkret predmetə, şəxsə, şəxslərə aid olur və onun müəyyənliyini təmin edir.

Mənsubiyyət əvəzlilikləri tat dilində obyektə mənsubiyyət xətti üzrə fərqləndirir, ayırır. İşarə əvəzliyi isə işarə semantikasını yaratmaq məqsədi ilə işlədilir. A.Kərimov fars dilinin “in”, “an” işarə əvəzliliklərindən bəhs edərkən onların iki funksiyasını qeyd edir: “Danışq prosesində danışana yaxın (in) və ya uzaq (an) məsafədə yerləşən predmetə işarə edir; 2) əvvəlcədən haqqında danışılan və bilavasitə danışq prosesi ilə bağlı olan predmetləri ifadə edən

sözün yerində işlənir” [Kərimov: 2005, s.100]. Müəllifin göstərdiyi bu funksiyalar tat dilinin işarə əvəzliliklərinə də aiddir.

“*Bə in tarafha, bə yəki ə diha ki, bə dib Şahdaqiyü, yə kasibə mərd bəbirən Həsən namlu. ... İn Ələddin ə səbah tə bə şangum bə burun bə əyələunaz bədoyistən, vazi bəsaxtən, bə bağ-bağçe ədəmiha badaraftan, sib-amburun bəçirən, bə lüvə bülündə dara bartan lüve qəlaq-quzquna barzundan, xaykərgunşunə xüird bəsaxdən bə xisirən*” [Hacıyev: 1993, s.68].

“Dilin leksik sistemində lüğət tərkibinə daxil olan bütün sözlərin mövqeyi, mahiyyəti, mənşəyi, söz qrupları, sözün istifadə edilmə dairəsi və üslubi xüsusiyyətləri, leksik tərkibin həcmi və inkişaf prosesi və s. öz əksini tapır” [Крысин: 1965, s.24]. Bu baxımdan bütün dillərdə istifadə olunan “bir” leksemi xüsusi maraq doğurur. Məntiqi cəhətdən *bir* dildə sonsuz sayda olan saylardan birini ifadə edir. Bəzi dillərdə *bir* sayının “insan” sözündən əmələ gələn qeyd olunur. Bu, insanın özünü ətraf mühətdən ayırmaq istəyi ilə əlaqələndirilir. İngilis dilindəki *He is the one I mean; the great ones of the Earth* kimi ifadələrdə bunun izini görmək olur. Əksər dillərdə “bir” sayı qeyri-müəyyənlik mənası daşıyır. Bir sayının qeyri-müəyyənlik markeri kimi əksər dillərdə çıxış etməsi onun leksik-semantik universalı xassəsi daşması ehtimalını doğurur.

İran dillərində, o cümlədən tat dilində *bir* sayı qeyri-müəyyənliyin ifadə vasitəsi kimi çıxış edir. Məs: *Be man ye kitobi biyor. Mənə bir kitab gətir. Be Mahi ye xuna bustun. Mahirə bir ev al. Gülər, vaxt yof, ye ruz birem ba xune babo. Gülər, vaxt tap, bir gün babagilə gedək.* və s. Bu tipli cümlələrdə “bir” qeyri-müəyyənliyin ifadə vasitəsi olur. Yəni hansısa sayda kitablardan birini və ya hər hansı kitabı gətirmək, hər hansı evi almaq, hansısa gündə babagilə getmək nəzərdə tutulur. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik semantik kateqoriya olduğundan nitqdə predmetin, obyektin konkretləşdirilməsi, dəqiqləşdirilməsi nitq situasiyasından və ona təsir edən ekstralinqvistik amillərdən asılı ola bilər. Bu, cins-növ münasibətlərini də əhatə edir. Məsələn, qaşığın xörək qaşığı və çay qaşığı növləri vardır. *Mənə bir qaşiq ver* - cümləsində “bir” ümumiyyətlə qaşiq mənasını verir, onun hansı növ olması haqqında cümlədə informasiya yoxdur. Bu cəhət əvvəlki kontekstdən və real vəziyyətdən aydınlaşa bilər. Qarşısında bir kasa şorba olan şəxs “bir qaşiq” istəyirsə, bu, təbii ki, çay deyil, xörək qaşığı olmalıdır. Qeyd edilənlər nitq prosesində müəyyənliyin və qeyri-müəyyənliyin ifadəsi situasiya əsasında tənzimlənir.

«Çak, bra bu xunə, bə kunc ye söz histi, ta ba dun hərşəfi puru» - – *Yaxşı, get evə, evin küncündə bir küzə var, ağzınadək qızılla doludur* [Hüseynova: 2013, s.124]. Bu nümunədə “bir küzə” birləşməsindəki “bir” sözü qismən qeyri-müəyyənliyin və qismən də müəyyənliyin ifadəsinə xidmət edir. Adresat predmetin - küzənin yerini və sayını dəqiq təyin edir. Bu cümlə evin küncündən yalnız bir küzənin olması məzmununu yaradır, eyni zamanda küzənin forması, növü, ölçüsü haqqında heç bir məlumat verilmir. Cümlədə “bir” sözü işlənməsə də, adresat tələb olan predmeti tapa bilər. Bu cümlədə daha bir müəyyənlik ifadə edən vasitədən də istifadə olunmuşdur. Tat dilində bu vasitə “ta”, onun Azərbaycan dilindəki qarşılığı isə “-dək” olacaqdır.

Müəyyənlik və qeyri-müəyyənliyin diapozonu hər bir dildə kifayət qədər genişdir. Bu, lokal, temporal, tərz, proses, predmet səciyyəli müəyyənliyi, yaxud qeyri-müəyyənliyi əhatə edə bilər. Müəyyənlik/qeyri-müəyyənlik funksional-semantik sahəsinin periferiyasında duran leksik və qrammatik vasitələr çoxluğu zəngindir. Onların tam dairəsini təyin etmək müvafiq dildə olan çoxsaylı mətn fraqmentlərinin araşdırılmasını tələb edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Cəfərov Q. Azərbaycan dilinin leksik-semantik sistemi. Bakı, Elm, 1984, 124s.
2. Abdullayev S. Müasir alman və Azərbaycan dillərində inkarlıq kateqoriyası. Bakı, Maarif, 1998, 279 səh.
3. Tahirov İ. Azərbaycan və ingilis dillərində zaman kateqoriyası. Bakı: Nurlan, 2007, 324 s.
4. Kərimov A. müəyyənlik anlayışının fars dilində ifadə vasitələri/A.Kərimov. Bakı: Adiloğlu, 2005, 140 s.
5. Олимов Р.Ш. Функционально-семантическое поле определенности/неопределенности в разноструктурных языках (на материале таджикского и французского языков). Автореф. Дисс. ... канд. Филол. Наук. Душанбе, 2019,30 с.
6. Гадилия К.Т. Категория определенности и неопределенности в контексте предикатно-аргументной структуры предложения в некоторых западноиранских языках // <https://nauka.ru/com/kategoriya-opredelennosti-i-neopredelennosti-v-kontekste-predikatno-argumentnoy-strukturny-predlozh-eniya-v-nekotoryh-zapad>
7. Гейбуллаев Г.А. К этногенезу азербайджанцев. Баку: Элм, 1991. 552 с.
8. Duta birar. Ösinəhaj tat/ red. Hacıyev M. – Bakı: Azərneşr, 1993. 88 s.
9. Hüseynova, G. Tat dilinin leksikası (Azərbaycan tatlarının dilinin materialları əsasında)/ G.Hüseynova. – Bakı: “Elm və təhsil”, 2013. 252 s.

Gulsum HUSEYNOVA

**ON THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF DEFINITENESS/INDEFINITENESS
IN THE LANGUAGE OF AZERBAIJANIAN TATS
SUMMARY**

The article is devoted to the issue of revealing the constituents that make up the definiteness/ indefiniteness functional semantic field of the Tat language, one of the Iranian languages spread in the territory of Azerbaijan. The definiteness/ indefiniteness category is a semantic category found in some Iranian languages. Means of expression of definiteness/ indefiniteness exist in all languages. However, the article, which forms the core of the functional-semantic field of definiteness/ indefiniteness, is not used in most languages. Other means of expression of definiteness and indefiniteness are used in such languages. The research shows that proper names, personal pronouns, demonstrative pronouns, the numeral “one”, postpositions and other means are used in Tat language to express definiteness and indefiniteness.

Key words: *field, functional-semantic field, definiteness, indefiniteness, category.*

Гюльсум ГУСЕЙНОВА

**О ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКОМ ПОЛЕ ОПРЕДЕЛЕННОСТИ/
НЕОПРЕДЕЛЕННОСТИ НА ЯЗЫКЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ТАТОВ
РЕЗЮМЕ**

Статья посвящена проблеме выявления конститuent, составляющих функционально-семантическое поле определенности/неопределенности татского языка, одного из иранских языков, распространенных на территории Азербайджана. Категория определенности/неопределенности — это семантическая категория, встречающаяся в некоторых иранских языках. Средства выражения определенности/неопределенности существуют во всех языках. Однако артикль, составляющий ядро функционально-семантического поля определенности/неопределенности, в большинстве языков не употребляется. В таких языках используются и другие средства выражения определенности и неопределенности. Исследование показывает, что имена собственные, личные местоимения, указательные местоимения, числительное «один», послелоги и другие средства используются в татском языке для выражения определенности и неопределенности.

Ключевые слова: *поле, функционально-семантическое поле, определенность, неопределенность, категория.*